

Јованка Калић

ЗБОРНИК О СВЕТОМ САВИ*

Када се у Србији изговара име Светога Саве, значења су многа. Једва да постоји тема, која је толико општа, истовремено и толико блиска људима врло различитих епоха у нашој средини.

О Светоме Сави се пише осам стотина година. Писали су о њему многи. Били су то учени монаси у средњем веку, Доментијан и Теодосије понајбоље, писали су црквени оци, људи од пера, влдари и странци, савременици и ученици, и обичан свет. Текстови о кнезу и монаху, испоснику и неуморном мисионару, о учитељу и духовном оцу, о пастиру и првом српском архиепископу, о светитељу, кога посмртно спалише на Врачару, писало се о култу и вери – све то прати целу српску историју. Писана реч и запис, реч усмена, често забрањивана у прошлости и у нашем веку, све је то Свети Сава. Молитва и научна тема, и више од тога. Свети Сава окупља векове српске историје. Наш данашњи скуп, у ствари, један је тренутак те историје, верујем драгоцени тренутак.

Научно истраживање Савиног дела прати развој модерне српске историографије. И тај пут се мери столећима. Од Јована Рајића с краја XVIII века до овог Зборника који данас представљамо, протекла су два века. Трагање и за самом биографијом светитеља, који о себи није много писао, а писао је по правилу сажето, „да се не умножи писање”, његове су речи – све је то напоран посао, који је и данас само делимично докучив. Само понешто знамо о свему томе, увек се открива нешто ново – то показује и овај Зборник који је пред нама.

* Излагање прочитано на промоцији зборника *Свети Сава у српској историји и традицији* (издање САНУ, Историјског и Балканолошког института САНУ и Народног музеја у Краљеву, 1998), у Краљеву 18. августа 1998.

После Другог светског рата одржана су два међународна скупа о Светоме Сави, само два – један 1975. и други 1995. године. Поред тема које су обрађиване, речита је и структура писаца. Оба пута, то су најбољи научници које имамо. Светосавска истраживања, тако посматрана, мерило су научне вредности поколења и одређеног времена.

Ако се овај Зборник пореди са старијом научном литературом о Светоме Сави – један нацрт библиографије о Светоме Сави сачинили су 1934. године Станоје Станојевић и Радослав Перовић (*Браћство* 28, 1934, изд. Друштва Св. Саве у Београду) – запажају се неке промене. Научна мисао XX века постепено је ширила тематски круг око личности Светога Саве. Човек се посматра у склопу друштва у времена у коме је живео. То значи мултидисциплинарно изучавање сваке појаве, прилика у којима је живео, утицаја које је примао и које је сам стварао. Данас се Савина мисао чита и у архитектонском простору Жичког храма, као и у српским натписима, уз грчке, на сводовима Студенице, његови се корени откривају у хришћанском амбијенту старог Раса, а одједи његовог дела препознају, у другом виду, у верско-политичком програму Карловачке митрополије (изузетан рад др Мирослава Тимотијевића). Та мултидисциплинарност битна је одлика овог Зборника.

Као историчар, осврнућу се на радове ближе мом радном подручју. Књига се, наравно, не може препричавати овом приликом. Она тражи пажљиво читање и ишчитавање. Истакла бих само неке значајније научне резултате, које читалац може наћи у овом Зборнику.

Једну тематску целину чине радови посвећени животу односно делатности монаха Саве у врло конкретним политичким приликама онога доба. Слом Византијског царства 1204. године увео је српску државу у време бурних промена. Јачање двеју грчких држава на рушевинама тога Царства, беху то Епир и Никеја, потом њихово супарништво, уз односе са Латинима, битно су обликовали политику Савиног брата Стефана Првовенчаног. Два сјајна аутора, недавно преминули академик Божидар Ферјанчић и проф. Љубомир Максимовић су утврдили да је монах Сава знатно утицао на политику државе Немањића према грчком свету. А само отуда се могла стећи аутокефалност Српске цркве, толико потребне за опстанак и саме државе.

Савина свестрана делатност, дипломатска и она на организацији Српске цркве, са новим појединостима, нашла је место и у овој књизи (Радивој Радић, „Свети Сава и смрт обласног господара Стреза“; Војислав Кораћ, „Седишта двеју западних епископија: Стон и Превлака“).

Начин мишљења једне епохе, велика је историјска тема. Овде је заступљена истраживањем академика Симе Ђирковића. Тако популарни појмови *Исток* и *Запад*, шта су значили у Савино време? Где су савременици онда смештали Србију? Повод за овај рад је и једна заблуда која је ухватила корена у наше време. То је тврдња да је, наводно, Сава исказао мисао да су Срби предодређени да буду Исток на Западу и Запад на Истоку (писмо непостојећем епископу или игуману Иринеју). Показало се да је у делима писаца XIII века (Доментијан, Теодосије) „земља Симеонова и Савина“ у ствари „западно отачаство“. Србија се у Савино време налази на Западу, јер *Исток* је земља Христовог рођења и страдања, дакле, Света земља, Јерусалим. Тамо је „исток истока“, записао је Доментијан. Уз то, мисао о човековом предодређењу судбином („судбина“) потпуно је страна хришћанском поимању света. Свети Сава то није могао записати. Подела на Исток и За-

пад у модерном значењу речи производ је потоњег развоја европског друштва и само на тој другој равни се може изучавати.

Издвојила бих овом приликом и истраживање др Миодрага Петровића, који разјашњава архимандритско достојанство монаха Саве, стечено у Солуну 1204. године. Архимандрит је високо црквено достојанство („први до епископа“), установа озваничена законодавством цара Јустинијана I у VI веку. Аутор у овој чињеници види припреме за оснивање самосталне Српске цркве.

Посебно важну тематску групу чине у овом зборнику радови посвећени проучавању старог српског језика. Којим је језиком писао монах Сава, које се одлике српског народног говора могу препознати у текстовима писаним српском редакцијом српскословенског језика (српскословенски језик).

То је повезано са још сложенијим питањем – шта је све писао Сава? Писао је много, преводио је, њему се приписују неки текстови. То је стара научна тема. У овом Зборнику запажен је прилог академика Павла Ивића, који се усредредио на текст Хиландарског типика (устав, образник). Трагом лингвистичких података у томе тексту, он је дошао до закључка да већи део тог текста није са грчког превео сам Сава (део из типика Богородице Евергетиде), али је написао прву, другу, трећу и четрдесетдругу главу Хиландарског типика (употреба деминутива, „љубимци“ и др.). Тако идентификован Савин текст омогућио је аутору да дефинише особености српског језика којим је говорио први српски архиепископ. Ове резултате потврђују подаци из Прве хиландарске повеље, из Савине посланице игуману Спиридону и Карејског типика. Сава је први српски писац који је пружио битна сведочанства о народном језику. То је штокавски говор из времена пре настанка знатнијих разлика међу средишњим српским говорима (мишљење насупрот оном Александра Белића).

Нових података има и о писару Карејског типика. Тачније, откривен је у Ватикану, у једној рукописној збирци један Јеванђелистар (тзв. Ватикански јеванђелистар: Cod. Vat. Slav. 4). На маргини тога рукописа забележено је да га је писао неки Десоје, пре 1232–1235, дакле за Савина живота. Тај српски јеванђелистар је писан, по једном тумачењу (Војислав Ј. Ђурић), у Хиландару. Облик слова тога текста, и нарочито, систем надредних знакова, уз друге појединости, према мишљењу Биљане Јовановић-Стипчевић, упућују на писмо Карејског типика).

Последњи тематски круг на који бих указала су радови који се баве питањима старе српске књижевности (житија, биографије). Шта је документарно, а шта опште у Доментјановом *Животу Св. Саве*, шта показује упоредна анализа текстова о Савином измирењу завађене браће из једног посебног угла, то читалац може наћи у прилозима Љиљане Јухас-Георгијевске и Драгише Бојовића.

На крају, ако се садржај ове вредне књиге упореди са насловом – *Свети Сава у српској историји и традицији* – јасно је да велика тема, Свети Сава, остаје неисцрпна. У томе је, можда, дубљи смисао свега овога.